

Nagy Attila: Törés vagy folytonosság, avagy új/régi olvasók Újbudán?

A vizsgálatról

Budapest XI. kerületében, Újbudán 2003. novemberében a helyi PSZK kezdeményezése nyomán¹ minden VII. osztályba járó, az adott napon az iskolát látogató, összesen 790 tanuló a pedagógus/könyvtárostánár kérésére egy 25 tételes kérdőívet töltött ki, melyben a gyerekek szabadidős tevékenységeiről, továbbtanulási terveiről s főként olvasási-könyvtárhasználati szokásairól érdeklődtünk.²

Iskolánként általában két-három VII. osztályt (40-50 főt) találtunk, de a Mezőkövesd úti Mérei Ferencről elnevezett intézményben csupán egy osztályban (21 fő), a Keveháza utcában pedig négy párhuzamos osztályban válaszoltak a tanulók (74 fő).

Az alábbi rövid összegzésben eltekintünk az iskolák közötti különbségek taglalásától, hiszen a megkérdezettek száma, a szülők iskolázottsága, az adott tantestület szelleme, az iskolai könyvtárak felszereltsége, költségvetése, bizonyára rendkívül eltérő lehet a vizsgált intézményekben. Bölcsebbnek, hasznosabbnak ítéljük, ha az összkép felvázolására összpontosítunk s a helyi specifikumok felmutatását, az okok körvonalazását az egyes tantestületek kíváncsiságára, javító szándékára bízunk. (Javaslataink és ismereteink szerint az iskolák – igazgatók, helyetteseik, magyartanárok, iskolai könyvtárosok, a szülői munkaközösségek vezetői – megkapták a teljes vizsgálati anyag összesítő táblázatait.)

A szociális háttér

Édesapa iskolai végzettsége	Relatív gyak. %
Nem fejezte be az általános iskolát	0,5
Általános iskola	1,1
Szakmunkásképző	12,5
Érettségi	18,5
Egyetemi v. főiskolai diploma	30,6
Nem tudja	35,7
Édesanya iskolai végzettsége	Relatív gyak. %
Nem fejezte be az általános iskolát	0,3

Általános iskola	2,7
Szaktanulmányok	6,6
Érettségi	29,5
Egyetemi v. főiskolai diploma	31,4
Nem tudja	28,9

1. táblázat

Természetesen egy alaposabb, összehasonlító jellegű kutatásban a szülők iskolázottságának mértéke mellett a munkavégzés jellegére, a lakáskörülményekre, a család szerkezetére, létszámára vonatkozóan is kértünk volna adatokat. Itt és most elégedjünk meg a szülők iskolázottságát felvillantó adatsorral. (Ahogyan ezt a megkérdezettek látják.) **(1. táblázat)**

Elsőként a teljes bizonytalanságot, a családi kohézió gyengeségét jelző, megközelítően a tanulók harmadától érkező „nem tudja” válaszok magas számát kell szóvá tennünk. Az apák fokozott, érzelmi, fizikai, intellektuális távolságát feltehetően jól mutatja a csaknem 36 %-os tanácstalanság. (A kérdőívben szándékosan édesapa, édesanya szavakat használtunk!) A diplomások aránya kiegyenlített, míg az érettségizettek kategóriájában az anyák, a szakmunkások csoportjában pedig az apák túlsúlya egyértelmű.

Nyomban emlékeztetnünk kell minden érdeklődőt, hogy ezek az adatok az országos, de bizonyára még a budapesti átlagnál is jobb képet vetítenek elénk, tehát mindaz, amiről a későbbiekben szó lesz, a „jobbik, szerencsésebbik fele az országnak”! Itt és most igaz, de az általánosítás, az eredmények országos kiterjesztése kifejezetten hibás gesztusnak minősülne.

A válaszolók nemi megoszlása minden bizonnyal megfelel az ebben a korosztályban még országosan jellemző, enyhe fiú többségnek: fiúk = 52,3% és lányok = 47,6%.

Tanulósobába, napközibe mindössze 12,4% jár.

A tanulásról

Az adatfelvétel központi eleme ugyan az olvasás, a szabadidő, a könyvtárhasználat volt, ám mégis szükségesnek láttuk három kérdés feltételét. **(2. táblázat)**

A sportolástól eltekintve a lányok minden tevékenységfajtában (énekkar, művészeti csoport, szakkör, zeneiskola, fejlesztő foglalkozás, nyelvtanulás) jóval aktívabbak, mint a fiúk.

Természetesen az iskolai és azon kívüli külön órák látogatásában jelentős mértékű átfedés van, ennek ellenére feltehetően 80% körül lehet azok aránya, akik valamilyen sportot űznek, zenét, nyelvet tanulnak, szakkört látogatnak a kötelező órarenden túl.

A harmadik táblázat legérdekesebb, találgatásokra okot adó sora a „nem tudja pontosan = 29,9%” (fiúk: 36% - lányok:

23%). Az országos tendenciákat ismerve, a bizonytalankodók csaknem harmada valójában a szakközépiskola és szakiskola dilemmájában nem jutott még nyugvópontra. A gimnáziumba készülők 52%-os csapata (fiúk: 45% - lányok: 61%!), minden valószínűség szerint a családi és pedagógusi biztatásokkal megerősített, tudatos és ambiciózus diákok együttesét jelenti.

Szinte lábjegyzetként, de mégis hadd erősítsük, hogy a nemek közötti továbbtanulási hajlandóságot érintő különbségek már itt is egyértelműek.

Lehet, hogy iskolarendszerünk egészében a követelmények összessége inkább a lányoknak kedvez?

Részvétel tanórán kívüli foglalkozásokon az iskolában	Relatív gyak. %
Szakkör	17,6
Sportkör	35,8
Énekkar	12,7
Művészeti csoport (színjátszó, tánc)	7,5
Fejlesztő foglalkozás / korrepetálás	22,2
Egyéb	32,0
Részvétel iskolán kívüli szervezett foglalkozásokon	Relatív gyak. %
Zeneiskolai foglalkozás	7,8
Nyelvóra	18,2
Sportolás egyesületben	31,9
Egyéb	43,2
Továbbtanulási tervek	Relatív gyak. %
Nem tudja pontosan	29,9

Szakiskolában tanul tovább	1,9
Szakközépiskolában tanul tovább	15,7
Gimnáziumban tanul tovább	52,2
hiányzó adat	0,4
Összesen:	100,0

2. táblázat

A szabadidős tevékenységekről

Véletlenszerűen rendezett 12 tevékenységet kellett a tanulóknak 1-től 5-ig osztályozniuk: milyen mértékben tartják vonzóknak a táblázatban szereplő foglalatosságokat a barkácsolástól a sportolásig. Az általunk képzett rangsor a számtani átlagok csökkenő sorrendjét mutatja. (3. táblázat)

A lista első négy tagját akár egyetlen csoportnak is tekinthetjük. A zenehallgatás, a sportolás, a kirándulás vezető helyei feltehetően senkinek nem okoznak meglepetést, ám a számítógépezés jól érzékelhető előnye a tv-vel szemben már valóban újdonságnak minősült 2003 őszén.

Hasonló jellegű pozitív mozzanat a szépirodalom középmezőnybeli elhelyezkedése (a tv, a játék és a modellezés közelében). S ez megállásra készíten bennünket. A korábbi, országos mintán készített, bővebb listával operáló vizsgálatok adatai szerint az olvasás mindkét, itt ugyancsak emlegetett változata folyamatosan „lefelé csúszik” a szabadidős tevékenységek rangsorában, s a legutóbbi mérések szerint már az előre rögzített, a zárt kérdésként szereplő lista utolsó harmadában helyezkedik el.

Ezen adatok birtokában sokkal jobban érthetőek a PISA 2000 és 2003 kutatás lehangoló adatai.

Tevékenység	átlag
1. Sportolás	4,99
2. Zenehallgatás (pop, rock)	4,95
3. Kirándulás, mozgás a szabadban	4,60
4. Számítógépezés	4,48
5. Tévénézés, videózás	4,20

6. Játék, társasjáték	3,93
7. Olvasás (regény, vers, novella, mese)	3,81
8. Modellezés, barkácsolás, kézimunka	3,56
9. Zenélés, éneklés, színhátság	3,19
10. Zenehallgatás (komolyzene)	3,18
11. Ismeretterjesztő irodalom olvasása	3,10
12. Tárgyak gyűjtése	2,79

3. táblázat

Részletes adatolás nélkül hadd említsük, hogy a lányok az olvasásra jól érzékelhetően több időt szánnak, szélesebb skálán válogatnak, a fiúk egyedül az ismeretközlő művek olvasásában előzik meg a lányokat.

Naponta hány órát nézel televíziót?	Relatív gyak. %
Több, mint 3 órát	18,9
1-3 óra hosszát	54,9
Kevesebb, mint 1 órát	22,5
Nem nézek televíziót	3,2
hiányzó adat	0,5
Összesen:	100,0

4. táblázat

Itt ugyancsak zárt kérdéssel dolgoztunk, tehát akarva, akaratlan befolyásoltuk a válaszadási tendenciákat. **(4. táblázat)** Mentségünkre szolgáljon, hogy a válaszlehetőségek sorrendje követte a jól ismert országos adatokat, miszerint a tanulók

többsége naponta 3 órát ül a képernyők előtt. A mellékelt táblázat számai ismét az országos helyzetkép naposabb oldalát mutatják, hiszen itt csupán a kisebbség (18,9%) vállalta ezt a riadalmas mennyiséget (fiúk: 22%, lányok: 15%), s a jól érzékelhető többség az 13 órás kategóriát választotta. A válogató, mérsékelt idejű tévézést a diákok ötöde vallotta magáénak, s kifejezetten meglepőnek mondható a televíziót mellőzők 3 százalékos (fiúk: 2%, lányok: 4%) nagyságrendje. Itt azonban feltehetően a szülői szigoroknak van nagyobb súlya s nem az „önkéntes felajánlásnak”.

A kedvenc tévéműsorok létét firtató kérdésünkre mindkét nemnél egyenlő arányú, 67%-os igenlő válaszok érkeztek, s érdemes a megnevezett kedvencek rangsoránál elidőzni. Abszolút vezető műfaj a szappanopera, a folytatásos mese, az életszerű, ám rendre gyanúsán, könnyen, gyorsan megoldódó konfliktusok végtelen, (hazug) ismétlődő sora. **(5. táblázat)**

Az adatsort akár megdöbentőnek is ítélnék. Meséket - bocsánat, életszerűnek látszó, „igaz” történeteket várnak 13-14 éves gyermekeink, diákjaink ettől a varázsdoboztól, ahonnan az élet legfontosabb konfliktusaihoz kaphatnak eligazításokat, követhető viselkedési- és magatartásmintákat, konfliktusmegoldó stratégiákat. Mikor is készült utoljára a magyar televízió bármely csatornáján klasszikus vagy kortárs magyar irodalmi mű adaptációja? Teljesen elképzelhetetlen, hogy a sorozatok kedveltségével kifejeződő mesei-, átélhető történetekre vonatkozó igényt egy magasabb színvonalon elégítse ki a hazai közszolgálati csatornák egyike, másika?

Kedvenc TV műsorok	Relatív gyak. %
Napi sorozat	42,5
Heti sorozat	14,6
Sport	9,1
Show-műsor	6,8
TV csatornák	5,5
Természeti csatornák	4,6
Kvíz műsorok	3,6
Akció film	3,2
Zenei csatornák	2,1
Show-vetélkedők	1,9
Híradás	1,7

Rajzfilmek	0,9
HBO	0,6
Gyerekműsor	0,6
Egyéb	2,3
Összesen:	100,0

5. táblázat

Abszurd ötlet egy a jelenleginél tudatosabb, akár (közép-) európai összefogással megtervezett műsorfajta együttes megvalósítása? Spanyol, portugál, olasz nyelvből bármennyit szinkronizálhatunk, de franciából, németből, lengyelből, horvátból, csehől mindez lehetetlen? A sok milliárdos filmalapítványok költségvetéséből két évente nem készülhetne 1-1 hazai, többrészes, folytatásos, jó minőségű irodalmi alkotás tévés adaptációja?

A napi és heti sorozatokat a lányok kétszer jobban kedvelik, mint az „erősebb nemhez tartozók”, míg a sport és a show műsorok közönsége fiús dominanciájú. (6. táblázat) Egy jóval nagyobb mintán bizonyára további, a nemekhez kötődő preferencia kötegek lennének kimutathatók, de ezek jelzésére adataink már nem kínálnak megbízható alapot.

A kedvenc tévéműsorok nemenkénti megoszlása

Fiúk		Lányok	
Műsor	Szavazat	Műsor	Szavazat
1. Barátok közt	80	1. Barátok közt	92
2. Legyen Ön is...	13	2. Vészhelyzet	26
3. Animal Planet – National Geographic – Discovery	12	3. Jó barátok	14
4. Labdarúgás	10	4-5. Bűbájos boszorkák	13
5-8. HBO	8	4-5. Szeress most	13
5-8. Egy rém rendes család	8	6-7. Legyen Ön is	9

		milliomos!	
5-8. Nickelodeon – rajzfilmek	8	6-7. Betty a csúnya lány	9
5-8. Jó barátok	8	8. Animal Planet - National Geographic	8
9. Katalin bírónő	6	9-10. Balázs show	5
10-12. Szeress most	5	9-10. Nickelodeon – rajzfilmek	5
10-12. Vészhelyzet	5		
10-12. Totalcar – Autómánia	5		
13. Charlie, avagy majom a családban	4		

6. táblázat

A fiúk felfedezésre, intellektuális kalandokra, információszerezésre (Legyen Ön is milliomos, Animal Planet, National Geographic), valamint a sportra utaló válaszai radikálisan eltérnek a lányok egyértelműen az emberi kapcsolatokra, főként az érzelmi rezonanciákra, hullámzásokra koncentrááló műsorválasztási szokásaitól.

Egyet biztosan tudhatunk, a tv által kínált lehetőségekkel az üzleti szféra sokkal sikeresebben dolgozott az elmúlt másfél évtizedben, mint a végre szabaddá vált hazai kultúrpolitika. Kinek jó ez? (Mármint a szórakoztatóipar befektetőin kívül.) Pedig 2-3 évtizede még a Forsyte-Saga és A fekete város nézői több százezres, milliós(?) nagyságrendben lettek az eredeti szövegekre kíváncsi, olvasmányélményekre éhes könyvtári olvasók és/vagy könyvesbolti vásárlók is. Ceterum censeo PISA 2000!

S akkor még az ismeretterjesztő műsorfajták említése (természeti csatornák: 4,6%!) szinte csak a külföldi adók kapcsán merül fel. Hol vannak a környezetvédelmi, természettudományos, művelődéstörténeti sorozatok? Mintha még emlékeznénk néhányan Cousteau kapitány filmjeire, Rockenbauer Pál országjáró műsoraira, Attenborough méltán népszerű sorozataira.... Miféle műsor-, illetve kultúrpolitika feledkezik meg a gyerekek, a serdülők, az ifjúság ilyen jellegű kíváncsiságáról, az oktatás, a nevelés mindennél fontosabb szempontjairól?

Tájékozódás, könyvtár, olvasás Információk

Hogyan jutsz hozzá adatokhoz,	Relatív

információkhoz?	gyak. %
1. Felnőttektől	62,9
2. Internetről	58,5
3. Társaktól, barátoktól	47,1
4. Saját könyvekből	46,3
5. Televízióból, rádióból	42,8
6. Saját újságokból, folyóiratokból	31,8
7. Könyvtári könyvekből	28,0
8. CD-ROM-ból	16,7

7. táblázat

A könnyebb feldolgozhatóság érdekében itt ugyancsak zárt kérdéseket használtunk. (7. táblázat) Tehát 63% a felnőtteket említi elsőként, de vajon hányan nevezték volna meg ezen belül az édesanyákat, -apákat, nevelő- és nagyszülőket, szomszédot, pedagógust könyvtárost, az illetékes szakembert? Ugyancsak szoros versenyben 2. helyen már a számítógép, az internet a befutó, s ha a CD-ROM-okat komolyan veszem, akkor egy összesített első hely jut ennek a csodálatos, ördögi masinának!

A kortárs csoport és saját könyv szinte minden második válaszoló szavai között felbukkan, s csak ezek után következnek a tv, a rádió, az írott sajtó, no és sereghajtóként mindezek gyűjtőhelye maga a könyvtár. Egy bizonyosnak tűnik: itt a főváros kisebb oldalán, az átlagosnál képzetesebb szülők gyerekei között a számítógép lassanként gyakoribb, fontosabb (?) információforrás, mint mi a felnőttek egész társadalma. A kihívás félreérthetetlen.

Jön tehát a szép új világ, ahol bennünket, szülőket, pedagógusokat, könyvtárosokat az élet egyre nehezebb kérdéseiben is az internet helyettesít majd? (Hiszen legújabban már országos programmá vált az óvodáskorúak internet használatra nevelése is.)

A globális adatsor azonban itt is a két nem meglehetősen különböző válaszaiból áll össze a fenti egészé. Vagyis a saját könyv (42-51%), újság, folyóirat (29-35%) és könyvtárhasználat (22-35%) a lányoknál jóval hangsúlyosabb, az internet (64-52%) és a CD-ROM (25-8%) pedig a fiúk körében sokkal népszerűbb, s egyedül a kortárs csoport említése mutat hajszálpontos megegyezést.

„Megközelítően hány könyved van otthon a tankönyveken kívül?” - szólt egészen pontosan kérdésünk, s a válaszok eloszlása, jogos várakozásainknak megfelelően ismételen az országos átlagnál jobb összképet tükröz. (8. táblázat) Egyetlen pont kivételével: a könyv nélküliséget nyíltan vállalók, és a lehető legalacsonyabb kötetszámot megjelölők együttes aránya bizony a megkérdezettek jó tizedét képviseli 2003 novemberében Újbudán! Igen, ezek a tendenciák az

utóbbi évek adatsoraiból már ismerősek. Számítógép van, de könyv nincs, holott e két eszköz nem ellensége egymásnak, sokkal inkább kiegészítő eszközei a hatékony tanulásnak.

Hány könyved van otthon?	Relatív gyak. %
nincs	1,1
1-20 db	9,7
21-50 db	23,5
51-100 db	28,1
100-nál is több	37,2
hiányzó adat	0,3
Összesen:	100,0

8. táblázat

Itt nincs módunk ilyen jellegű bizonyítékokkal szolgálni, de tudjuk, hogy a házi könyvtárak léte, nagysága kevésbé függ a jövedelmi viszonyoktól, mint a családi hagyományoktól, a szülők iskolázottságának mértékétől. Ráadásul ezen gyűjtemények gazdagsága, választéka közvetlen, pozitív korrelációt mutat a tanulók sikeres továbbtanulási szándékaival. A könyvespolc mérete, gazdagsága tehát nem presztízs jellegű szobadísz, hanem a közismert kulturális tőke egyik legérzékenyebb mutatója.

Pedagógusként vajon szoktunk-e erről a témáról érdeklődni, beszélgetni, netán vásárlási, könyvtárlátogatási szándékot erősíteni? (Jó tudnunk, e két utóbbi gesztus, a vásárlás és a könyvtárhasználat nem riválisai, hanem egymást kölcsönösen erősítő akciói ugyanannak az öntevékeny, szellemi, erkölcsi építkezési folyamatnak.)

A könyvnélküliség 10% körüli nagyságrendje meghökkentő következetességgel tér vissza ebben a táblázatban is. **(9. táblázat)** Talán nem egyszerű véletlen egybeesésről van szó.

Emlékezzünk csak a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint a továbbtanulási bizonytalanságot bevallók – az írás elejére lapozva könnyen ellenőrizhető – hasonló arányaira!

Családtagok, ismerősök közül valaki különösen szeret olvasni?	Relatív gyak. %
igen	90,6

nem	9,4

9. táblázat

Könyvtár

Az első három kategória „variációk egy témára” (házi könyvtár) címszó alá sorolható, hiszen minden esetben valójában a korábban emlegetett, sajátos kulturális tőke egy-egy fázisáról, formájáról beszélünk: korábbi otthoni könyvtár + ajándékba kapott + nemrég vásárolt művek. (10. táblázat)

A könyvtári kölcsönzések csekély (fiúknál 9, lányoknál 15%) arányának háttere azonban kifejezetten izgalmas kérdés. Egyrészt a szóba jöhető intézmények – kerületi- és iskolai könyvtárak – választéka, szerzeményezési fürgesége, a szolgáltató képesség fizikai körülményei (alapterület, nyitva tartás, világítás, kellemes környezet), no és a könyvtárosok szakmai tudása, segítőkészsége, az itt szerzett tapasztalatok összegződése.

Hogyan jutottál a most vagy a legutóbb olvasott könyvhöz?	Relatív gyak. %
Ajándékba kaptam	25,3
Nemrég vásároltuk	24,2
Családi könyvtárunkban megvolt	28,9
Könyvtárból vettem kölcsön	11,8
Barátoimtól, ismerőstől kaptam kölcsön	8,5
hiányzó adat	1,4

10. táblázat

Másrészt az iskolából hozott közvetlen impulzusok gyakorisága, jellege, ereje. Kapnak-e rendszeresen tanulóink ilyen típusú, máshol nem megoldható feladatokat? „Nézz utána, hasonlítsd össze, ellenőrizd, olvasd el és írd le véleményedet röviden, készíts néhány mondatos összegzést! Mit jelent számodra pontosan ez a mondat, ez a bekezdés, ki és miért állítja a következőket, hogyan igazolható, cáfolható az órán felmerült kérdés?” Kézikönyvek, sajtótermékek használatának begyakoroltatása, számítógépes keresési lehetőségek megismertetése.

Egyéb vizsgálati adatok, megfigyelések nyomán felrémlik egy erősödő, terjedő tévhit. Mindenre elegendő maga az internetes kapcsolattal rendelkező, személyi számítógép, ami nincs a neten, az már nem is létezik. Elegendő a kulcsszó

beírása, a beérkezett válaszok válogatás utáni „másol, beilleszt, kinyomtat” műveletsor végrehajtása, s már az igen óvatos, tapintatos szülői „összeolvastad?” kérdés is felesleges zaklatásnak, „felségsértésnek” minősül.

Hol marad a legjobb idézetek válogatása, a jegyzetelés, a lényegkiemelés, az összefüggések keresése, az értelmezés, a korábbi ismeretek és az új elemek ütköztetésének mozzanata?

S végül egy ténymegállapítás: az internet szédületesen gazdagodó világában ma még a könyvtárak kínálata nélkülözhetetlen, s az optimális megoldást a két eszközrendszer együttes, nem vagylagos, kiegészítő jellegű, magabiztos ismerete és használata jelentheti.

Tagja-e valamelyik könyvtárnak?	Relatív gyak. %
IGEN	61,0
iskolai könyvtárnak	31,9
városi könyvtárnak	36,1
NEM	39,0
Összesen:	100,0

11. táblázat

„Tagja vagy-e valamelyik könyvtárnak?” – szolt 20. számú kérdésünk, s az előre megadott válaszlehetőségek között didaktikus szándékkal első helyen az iskolai, a másodikon pedig a kerületi Szabó Ervin könyvtár megnevezés volt félreérthetetlenül olvasható. (11. táblázat) A lehetőségek ilyen pontos megadása miatt, szinte már a sugalmazás, a segítség vádjá is felvethető.

Ennek ellenére, a mindössze 2%-os átfedéssel együtt a könyvtárhasználat itt tapasztalt, 61%-os mértéke bizony elmarad az érintett korosztály könyvtárhasználatát illető országosan jellemző arányoktól.

Amint a fentiekből már sejthető, ugyancsak jelentős mértékű a lányok előnye a könyvtárak használatát illetően: 55-69%, különösen a közkönyvtári vonatkozásban (32–41%).

Itt ismét csak kérdezhetünk. Miként vélekednek erről a tényről vajon a kerület oktatás-, kultúr- és könyvtárpolitikusai? Pontosabban szólva milyennek minősíthető a kerületi közkönyvtári rendszer egésze? Iskoláink közelében a jól ismert Budapesti Művelődési Központ épületében lévő, valóban igényes kerületi központi könyvtár mellett milyen szolgáltató helyek vannak még a meglehetősen nagy területű Újbuda (Albertfalva, Gazdagrét, Kelenföld, Lágymányos, örmező) iskola közeli részein? Továbbá maguk a tantestületek, az igazgatók, a könyvtárostánárok milyen mértékben elégedettek saját intézményük bibliotékájával? S végül vajon elég mélyen tudjuk-e, hogy a szövegértés magabiztossága az ismeretlen szövegek rendszeres olvasatásával teremthető meg a legnagyobb valószínűséggel? Vagy legyünk még személyesebbek és kérdezzünk fennhangon: közismertek-e azok a vizsgálati eredmények, melyek szerint a rendszeresen, jól, válogató módon olvasó tanulók mögött a megfelelően motiváló családi légkör mellett, az iskolai könyvtárakkal együtt a szenvedélyesen olvasó pedagógusok és a „pasztorációs munkát végző” iskolaigazgatók állnak?

Milyen célból kerested fel legutóbb a könyvtárat?	Relatív gyak. %
1. Könyvek kölcsönzése	53,0
2. Tanulás, gyűjtőmunka	49,7
3. Számítógép használata	18,1
4. Olvasás helyben	13,3
5. Újság, folyóirat olvasása	10,4
6. Hang-, videokazetta kölcsönzése	9,4
7. Fénymásolás	9,1
8. CD kölcsönzése	8,9
9. Rendezvényen való részvétel	4,1

12. táblázat

Ez a kis táblázat, illetve annak sok dicsékvésre okot nem adó adatai kiváló alkalmat kínálnak a tantestületek belső, kritikus szellemű, valamint a fenntartók, a pedagógusok és a szülők sokoldalú disputájához. A felelősség, a legsürgetőbb tennivalók félreérthetetlenül megosztott jellegűek és jól tagolhatóan, árnyaltan megfogalmazhatóak. **(12. táblázat)**

A válaszok százalékos eloszlásához két megjegyzést kell megfogalmaznunk. Egyrészt következetesen itt is a megkérdezettek összlétszáma jelentette a viszonyítás alapját (100% = 790 fő). Másrészt pedig a többszörös válaszlehetőségek miatt a százalékszámok összege szükségképpen meghaladja a százat. Miközben tudjuk, hogy a megkérdezettek közel 40%-a, könyvtárat nem használó lévén, feltehetően ezt a kérdést válasz nélkül átgrotta.

A megkérdezettek fele, a könyvtárhasználók többsége (érzékeltető lányos túlsúllyal) az iskolából hozott feladatokat oldotta meg (44-57%) és/vagy kölcsönzött (46-60%) egyidejűleg. Vagyis a leghagyományosabb könyvtári funkciók dominanciája egyértelmű. Vannak feladatok, kérdések, s vannak még alkalmas helyek ezek megoldására – legalábbis a tanulók jó fele számára.

Minden hatodik tanuló számára már a számítógép használata (fiús többséggel: 2016%) tűnik az egyik legvonzóbb könyvtári foglalatosságnak. De jó is lenne itt legalább 1-2 kérdés erejéig megállni! Miért volt fontos a pc? Csevegésre, játékra, levelezésre, netán internetes keresésre, dolgozatírásra, kirándulási programok előkészítésére, moziújsorok böngészésére, (titokban szex oldalak nézegetésére)? Könyvtárosi, pedagógusi, szülői megfigyelések megvitatása és a

következő vizsgálat kérdőívének árnyaltabb megfogalmazása után már ebben a kérdésben is bátrabban foglalkozhatunk majd állást.

Az időszaki sajtótermékek kereslete a megkérdezettek tizedét jellemzi, a videó és CD forgalomhoz hasonlóan, de a rendezvények (találkozók, vetélkedők, versenyek, felolvasások, könyvbemutatók, olvasótáborok) kedvelését mindössze az érintettek töredéke (3–5%) tartotta említésre méltónak. Nem tudunk, nem merünk eléggé élni a személyes közvetítés lehetőségével?

Tanuláshoz használt eszközök, dokumentumok	Relatív gyak. %
1. idegen nyelvi szótár	64,6
2. számítógép	59,1
3. lexikon, enciklopédia	56,2
4. értelmező, idegen szavak szótára	34,1
5. példatárak, atlaszok	28,0
6. határozók	5,1
7. nem használ könyvet, számítógépet	3,8
8. egyéb	23,2

13. táblázat

„Tanuláshoz, az iskolai feladatok megoldásához, a tankönyveken kívül szoktál-e használni az alább felsorolt eszközök, dokumentumok közül valamit?” – kérdésünkre érkezett válaszok megoszlása olvasható az alábbi táblázatban. (13. táblázat)

Kis táblázatunk pompás illusztrációként szolgál a korábban megfogalmazott „könyvtár + számítógép” kiegészítő jellegű, együttes használatának szükségessége mellett. Mondhatnánk egyszerűbben is: a kézikönyvek többsége még nem található meg az interneten, illetve ezekből a dokumentumokból még jóval könnyebb egy-egy példányt a polcokról leemelni, mint a számítógép előtti széket üresen találni.

Melyik tantárgy tanulásánál használod leginkább a könyvtárat?	Relatív gyak. %

1. magyar	43%
2. történelem	39%
3. biológia	18%
4. földrajz	11%
5. idegen nyelv	4%
6-8. fizika	3%
6-8. kémia	3%
6-8. ének	3%
9-13. matematika	1%
9-13. informatika	1%
9-13. rajz	1%
9-13. technika	1%
nem válaszolt	19%

14. táblázat

Az egyéb kategória nyilvánvalóan a használt egyedi művek összességét jelenti.

(Szinte csak a biztonság kedvéért jelezzük, hogy a számítógép fiús dominanciája mellett a dokumentumok minden fajtáját a lányok 10% körüli nagyságrenddel gyakrabban említik.)

Ritka szép, önmagáért beszélő táblázat! (**14. táblázat**) Példaszerűen bemutatja a hagyományos gyakorlat szükségszerű következményeit, s az utóbbi évtized egyik legfontosabb felismerésének elméleti szinten maradását. Miközben a nálunk fejlettebb oktatási rendszerekben már nem csupán a deklarációkban, hanem a napi feladatokban is jelen van az olvasás tantárgyközi jellegének fejlesztése. Reading through curriculum - szól az angolszász tantervek egyik vezérelve. A tanterv egészével, a tantárgyak összességével kell szolgálnunk a szövegértési készség csiszolását, az olvasás iránti vágy,

érdeklődés, a motivációs bázis erősítését.

A napilapok, képes újságok, folyóiratok és internetes folyóiratok, újságok olvasása felől tudakozó kérdéseinkre érkezett választómeleg szakszerű feldolgozása, illetve azok teljes körű, részletező bemutatása meghaladja a rendelkezésünkre álló energiákat, idői kereteket. Így most első lépésben csupán az igenlő válaszok százalékos megoszlásának egyszerű idézésével szolgálhatunk. (15. táblázat)

Újság, folyóirat olvasása	Relatív gyak. %
napilap olvasása	34,1
képes újság olvasása	55,1
folyóirat olvasása	27,7
internetes folyóirat, újság	20,9

15. táblázat

Természetesen önmagukban a számok kifejezetten biztatóak, különösen ha más forrásokból nem lenne elég megbízható képünk az itt emlegetett sajtótermékek minőségéről, választékáról. A fiúk a napilapok és az internetes újságok terén, a lányok pedig a képeslapok és a folyóiratok kategóriájában tűnnek aktívabbnak. Mégis legalább a napilapok, a képes újságok, folyóiratok összevont népszerűségi listájának elejét tekintsük meg, nemenkénti bontásban! (16. táblázat)

A sajtóolvasás gyakorisági listája

FIÚK		LÁNYOK	
cím	fő	cím	fő
1. Blikk	55	1. Ifjúsági Magazin	136
2. Sztár Sport + Nemzeti Sport	53	2. Bravo	122
3. PC Guru	46	3. Popcorn	80
4. Gamestar	44	4. Blikk	50
5. Garfield	41	5. Story	43

6. Metro + Népszabadság	20	6. 100 x szép	42
7. Autómánia + Autósport + Képes Autó	19	7. Best Magazin	24
8. Mai Lap	18	8. National Geographic + Tudás Fája + Élet és Tudomány	23
9. National Geographic + Tudás Fája + Élet és Tudomány	17	9. Garfield	22
10. Magyar Nemzet	15	10. Nők Lapja	17
11. Story	14	11. Mai Lap	15
12-13. Popcorn	12	12. Metro + Népszabadság	12
12-13. Junior	12	13-14. Sztár Sport + Nemzeti Sport	11
14. Bravo	11	13-14. TV Újság	11
15. Best Magazin	9	15-16. Magyar Nemzet	6
16-17. CD Guru	8	15-16. Junior	6
16-17. TV Újság	8	17. PC Guru	5
18. Ifjúsági Magazin	5	18. Kiskegyed	4

16. táblázat

Elsőként a radikális eltérésekre figyeljünk! A lányok három kedvenc lapja nem egyszerűen különbözik a fiúk által leggyakrabban említett sajtótermékektől, hanem két-háromszor többen olvassák azokat, de ha a pontosan megegyező sajtótermékek kedvelését vetjük egybe, még drasztikusabb „szakadékok” válnak láthatóvá. Ifjúsági Magazin: 136 kontra 5 fő, Bravo: 122-11, Popcorn 80-12, Story: 43-14, 100 x szép: 42 – 0! De PC Guru: 46 – 5, Gamestar: 44 – 0, sportlapok: 53 – 11, autóslapok: 19 – 0 a fiúk javára! Abszolút domináns szólam tehát a lányos, érzelmes (IM, Bravo, Popcorn, Story, 100 x szép) bulvárlapoké, amit a fiúk esetében némileg old a számítógép, a sport és az autók, továbbá az országos napilapok iránti, felfedező jellegű, új információk beszerzésére irányuló „férfias” törekvés, mely

tagadhatatlanul társul a bárdolatlan, drasztikus (Garfield) humor fokozott keresésével.

Hol van a Kincskereső, a Süni, a Rubicon, a Természetbúvár, a Természet Világa, a Vadon, netán a História? S ne szépítsuk a dolgot! Az Élet és Tudomány is csupán másik két, hasonló jellegű lappal összevontan kerülhetett be az első tíz közé.

Milyen feladatokkal lehetne a legkülönbözőbb tantárgyak ürügyén ezen lapok olvasására biztatni diákjainkat? Pedagógusok, könyvtárosok, szülők, és persze a jelenleginél jobb médiapolitika közös erőfeszítéseiből szülehetnek meg a jó válaszok.

Sokadszor, de talán mégsem hiába említjük az átlagosnál jobb szülői háttérrel, ami ebben az esetben egyáltalán a sajtótermékek olvasásának arányaiban tükröződik, különös tekintettel az internetes lapok 21 százalékos megjelenésében. (Kikerülhetetlen feladat a következő alkalommal ennek a tételnek tartalmi feltárása, az arányok nemenkénti, városrészenkénti, iskolánkénti, családi indíttatástól, továbbtanulási tervektől függő bemutatása.)

Olvasás

A könyvtárhasználatról az olvasási szokások felé haladva álljunk meg néhány pillanatra a közvetítés mozzanata mellett. „Mikor és milyen könyvet kaptál ajándékba legutóbb?” szolt 24. számú kérdésünk, de a válaszlehetőségek három síkját jól elkülönítettük: Mit?Milyen alkalomból?Kitől?... (17. táblázat)

Milyen könyvet kaptál ajándékba legutóbb?	Fiúk %	Lányok %	Relatív gyak. %
szabadon választottat	69	78	74%
kötelező olvasmányt	7	6	6%
tanuláshoz, iskolához kapcsolódót	5	5	5%
hiányzó adat - nem válaszolt	19	11	15%

17. táblázat

Önmagában hallatlanul pozitív tényként kell megállapítanunk, hogy a megkérdezettek 85 százaléka a könyvajándékot természetes gesztusként emlegeti, mégpedig részlegesen az iskolai követelményekhez kötődően. Létezik tehát az iskola és a szülői ház közötti természetes együttműködés, hiszen a kötelező olvasmányok egy része jól láthatóan névnap, születésnap, karácsonyi, húsvéti ajándékként a majdani családi könyvtár alapjait képezi. Az ajándékok döntő többsége azonban az önkéntes, feltehetően örömteli olvasmányélmények forrásait jelenti.

A lányok erőteljesebb olvasói hajlandósága ebből az adatsorból is kitetszik – a lányok tizede, a fiúk ötöde nem részesült mostanában (soha?) ilyen jellegű meglepetésben –, akik érzékelhetően többen kapnak könyvajándékot családtagoktól, barátoktól, pedagógustól. Az ajándékozók sorát természetesen a szülők (51%) vezetik a nagyszülők, a testvérek, a barátok, az ismerősök sora előtt. Viszont meglehetősen ritkán fordul elő általában a jutalomkönyvek kategóriája (2%), s az ajándékozók sorában a tanár ugyan még felbukkan (2–4%), de a könyvtáros már egyetlen egyszer sem.

Benyomásaink szerint ennek a fontos nevelőeszköznek folyamatos társadalmi méretű, az iskolát is jócskán érintő, leértékelődési tendenciája zajlik a szemünk láttára.

A kiegyenlített összkép radikálisan felbillen, ha a nemenkénti arányokat vesszük szemügyre: a fiúk mindössze jó harmada (35%), de a lányok többsége, (hatvan százaléka) szokott a jobb megértés az élménymegosztás, az ajánlás céljából, főként kortárs csoport tagjaival, barátokkal, barátnőkkel, az éppen olvasott könyvekről beszélgetni. **(18. táblázat)** Tehát egy újabb mozzanattal erősödik a lányok már eddig is előnyösebbnek látott helyzete. Nem egyszerűen többet, választékosabban, de egyúttal nagy valószínűséggel intenzívebben is olvasnak, hiszen a magányos élményt rendszerint kiviszik a szociális mezőnybe, saját benyomásaikat kontrollálják, bővítik a társak eltérő véleményeivel, reflexióival.

Szoktál-e könyvekről beszélgetni?	Relatív gyak. %
igen	46,7
nem	53,3

18. táblázat

„Iskolai és egyéb elfoglaltságaid mellett – a tankönyveken kívül – van-e időd könyvek olvasására?” fogalmaztuk meg olvasási fejezetünk bevezető kérdését. **(19. táblázat)**

A válaszok meglehetősen egyenletes eloszlása mögött jelentős mértékű nemenkénti eltérések húzódnak meg. A rendszeresen olvasók között a lányok 10 százalékos előnnyel, míg a nagyon ritkán vagy könyvet egyáltalán nem olvasók táborában a fiúk már (43 % kontra 27%) 16 százalékos különbséggel vezetnek.

Napi 1,5-3 órás tévénézés, a különórák gazdag választéka, a számítógép növekvő vonzása mind-mind a látható adatok hitelét valószínűsítik.

Természetesen a mennyiségi adatoknál mindig sokkal izgalmasabbak a minőségre utaló tények. Hadd ne idézzük itt és most hosszabban Kosztolányi és Németh László idevágó gondolatait, melyek szerint nem sokat, hanem jót, az adott korosztálynak, az adott személyiségnek éppen megfelelő könyvet kell diákjaink kezébe adni. Vajon a tantervi követelmények lazulása után ki, mikor és hogyan teszi meg ezeket a személyre szóló ajánlásokat, amikor jól ismert az említett kötelezettségek mellett a személyes kapcsolatok folyamatos és radikális lazulásának vagyunk tehetetlen tanúi? (Lásd a házasságon kívül születettek és „a válási árvák” gyarapodási ütemét!)

Van-e időd könyvek olvasására?	FIÚK %	LÁNYOK %	ÖSSZ. %
Igen, rendszeresen (havonta 1 könyv)	15	25	19,3
Igen, időnként (negyedévente 1 könyv)	43	48	45,2
Nagyon ritkán (évente 1 könyv)	32	24	28,0

Nincs	9	3	6,7
hiányzó adat	2	0	0,8

19. táblázat

A következőkben két terjedelmesebb táblázatot mutatunk be. Elsőként a jelenleg éppen olvasott művek listáját, melyet egyúttal az előző kérdés kontrolljának is tekinthetünk. **(20. táblázat)** Például az utolsó félévben – a novemberi kérdés miatt a nyári 3 hónapos szünet ugyancsak beszámítódik – egyetlen könyv elolvasásáról sem tud számot adni a válaszolók 13 százaléka! S közben ne feledkezzünk meg az ilyen jellegű vizsgálatok, önköltős kérdőívek esetében fellépő, akaratlan szépítési tendencia működéséről sem!

A jelenlegi könyvolvasásra kérdező mondatunk nyomán 69% igenlő és 31% nemleges válasz érkezett. A tételes felsorolás pedig a következőképpen összegezhető:

A jelenleg olvasott művek gyakorisági listája (A megkérdezettek százalékában)

Jelenleg olvasott könyvek	Gyakoriság	Relatív gyak. %
A kőszívű ember fiai	152 fő	19
kamaszoknak szóló mai történet	55 fő	7
Az aranyember vagy más Jókai regény	40 fő	5
klasszikus ifjúsági regény	30 fő	4
ismeretterjesztő (tudományos)	29 fő	4
sci-fi, fantasztikus könyvek, fantasy	27 fő	3
Harry Potter	25 fő	3
Gyűrűk Ura	23 fő	3
mai lányregény	21 fő	2,6
krimi	17 fő	2

vámpírkönyvek, horror sztorik	17 fő	2
klasszikus kalandos történet	13 fő	1,6
Szent Péter esernyője	11 fő	1,4
dráma	11 fő	1,4
történelmi regény	11 fő	1,4
egyéb	10 fő	1,3
klasszikus lányregény	7 fő	0,9
mese, meseregény	7 fő	0,9
ismeretterjesztő (humoros, vidám)	6 fő	0,8
kötelező, ajánlott irodalom	6 fő	0,8
mágus sztori – történet	5 fő	0,6
állattörténet	4 fő	0,5
szerepjátékkönyv	3 fő	0,4
állat és ember viszonyáról szóló történet	2 fő	0,3
Pál utcai fiúk	1 fő	0,1
Fekete István regények	1 fő	0,1
vers - hosszabb lírai alkotás	1 fő	0,1
vallásos irodalom	1 fő	0,1

Összes válasz:	536 fő	68%

20. táblázat

A teljes kigyűjtést követő értelmezésben meg kell állapítanunk, hogy a klasszikus művek olvasása a domináns. Harry Potter, Gyűrűk Ura, mágus történetek, fantasztikus könyvek – igaz, kissé vegyes kategóriája – mindössze 17%, továbbá a kamaszoknak szóló mai történet kategóriája 10%, a krimi és vámpírtörténet 6%, míg az ismeretterjesztő irodalom és a lányregény egyaránt csupán 5-5%, Fekete István, a vers és a vallásos mű kategóriák 1-1 említéssel (0,2%) szerepelnek a „futottak még” mezőnyében.

Hitelesnek tűnik tehát a 69%-os olvasótábor, melyben a tantervi követelmények mellett a kortárs irodalom alkotásai jól érzékelhetően jelen vannak, miközben az ismeretterjesztő könyvek népszerűségének, keresettségének alacsony szintje ismét felidézhetővé teszi a fokozott pedagógusi ajánlások szükségességéről, az olvasásfejlesztés tantárgyközi feladat jellegéről már korábban írottakat.

A fentieknél szükségképpen karakteresebb képet kapunk, ha „Az utóbbi 6 hónapban mely könyveket olvastad el? Sorold fel őket!” – kérdőívünk 15. tételére érkezett válaszok rendezett tömegét szemléljük. (21. táblázat). Az előttük lévő papírlapon rendelkezésre álló 3 teljes kipontozott vonalra, betűnagyságtól függően akár 6-8 művet is beírhattak (volna). Kezdjük a végéről! A VII. osztályosok 13%-a egyetlen mű elolvasását sem tudta felidézni utolsó félévére visszatekintve. Mindez saját bevallás! Senki nem ellenőrizte, hogy a sokat emlegetett kötelezőket hányan „olvasták” videón, illetve annak csupán rövidített változatát kérték másolatban a könyvtárostól.

Mondák, mitológiák, János vitéz, Toldi, vers, vallásos mű 1% körüli vagy alatti említést kapnak.

Az ismeretterjesztő műfaj a megkérdezettek csaknem ötödénél bukkan fel, s az előzőekkel szemben ez már határozottan emelkedő tendenciát jelez, tehát akár reményt keltőnek is mondható.

Vámpírokat, horror és krimi jellegű könyveket alig 12% emleget.

Az utóbbi 6 hónapban olvasott könyvek gyakorisági listája	Relatív gyak. %
A kőszívű ember fiai	29,1%
kamaszoknak szóló mai történet	23,2%
Harry Potter	21,8%
mai lányregény	21,1%
klasszikus ifjúsági regény	17,6%
ismeretterjesztő (tudományos)	14,6%

sci-fi, fantasztikus könyvek, fantasy	10,4%
Egri csillagok	9,7%
Gyűrűk Ura	8,1%
vámpírkönyvek, horror sztorik	7,3%
Szent Péter esernyője	6,8%
Az aranyember vagy más Jókai regény	6,2%
klasszikus kalandos történet	6,1%
krimi	5,3%
mese, meseregény	4,6%
klasszikus lányregény	3,8%
ismeretterjesztő (humoros, vidám)	3,6%
egyéb	3,4%
történelmi regény	3,4%
Pál utcai fiúk	2,7%
dráma	2,6%
Fekete István regények	2,1%
kötelező, ajánlott irodalom	2,0%
állattörténet	1,9%

állat és ember viszonyáról szóló történet	1,7%
mágus sztori - történet	1,2%
mondák, mitológia	0,8%
Toldi - János vitéz	0,8%
szerepjátékkönyv	0,5%
vers - hosszabb lírai alkotás	0,4%
vallásos irodalom	0,3%

21. táblázat

Karakteresen van jelen a lányos olvasmányok mai (21%) és klasszikus formája (4%).

Félreérthetetlenül legerősebb kategória a szabadon választott olvasmányok mezőnyében a Harry Potter (22%), a Gyűrűk Ura (8%) és a fantasztikus, mágus könyvek (11%) együttesen is kezelhető, a megkérdezettek csaknem harmadát érintő műfaj.

Vajon milyen mértékben fogjuk be az ebből az irányból fújó szeleket saját céljaink vitorláiba?

2003 novemberében még látványosan a tantervi követelményekkel összefüggő klasszikus dominancia jellemezte ennek a korosztálynak az olvasói ízlését, alapvető tájékozódási irányait. Egyedül Jókai 35 százalékkal abszolút első! De kötelességünk ismételten utalni a könyvtárosi tapasztalatok tömegére, miszerint nagyon sok, talán az 50%-ot közelítő esetben, a korosztály képviselői az eredeti mű kézbevétele nélkül „tájékozódnak” annak tartalmáról. Továbbá egyéb klasszikusok (18%), Egri csillagok (10%), Szent Péter esernyője (7%), Pál utcai fiúk (3%) sorolhatók még a nemzeti kánont ugyancsak megjelenítő kategóriába. Mindent összevetve, a 60-70 százaléknyi nemzeti klasszikus törzset veszi körül a 30-40 százalékos kortárs irodalom.

S itt a videóra, valamint a zanzákra utaló szkeptikus megjegyzésünket egy újabb adalékkal kell színeznünk. VII. osztályosok előző 6 hónapi olvasmányiról beszélünk. Mikor is volt kötelező a János vitéz, a Toldi, az Egri csillagok, a Pál utcai fiúk, a Szent Péter esernyője? Két-három évvel korábban! Mi pedig most kifejezetten az utolsó félév olvasmányait kérdeztük. Íme, a szépítési tendencia félreismerhetetlenül, tagadhatatlanul működik.

De még legalább tudják, sejtik, hogy miket kellett volna, kellene olvasniuk a felső tagozatos éveikben, vagyis jelentős részben egyszerűen „felmondják a leckét”.

Tovább élesíthető a kép, ha a kedvencekre, a kiemelkedő élményekre kérdezzük. „Bizonyára neked is vannak kedvenc olvasmányaid (mesék, versek, novellák, regények), melyekre gyakran és szívesen emlékszel, amelyeket esetleg már többször is olvastál. Kérjük, gondolj most ezekre és nevezd meg őket!” – szolt kérdőívünk 18. tétele. (22. táblázat)

Ez a táblázat viszont a korábbiakhoz viszonyítva erőteljesen átrendeződött, s egy ellenkező előjelű összképet rajzol elénk.

Harry Potter, Gyűrűk Ura, (jelentősen több szavazatot kaptak), kamaszoknak szóló mai történet, mai lányregény, fantasztikus könyvek, vámpírok, horror, krimi, mágus történetek. Vagyis a kortárs, divatos művek láthatóan erős érzelmi utóregéseket keltenek, s a klasszikusok háttérbe szorulása tagadhatatlanul folytatódó tendencia.

Ráadásul 15 százaléknyan semmiféle maradandó könyvélményt nem tudtak felidézni! Miközben kissé tendenciózus kérdésünk ellenére a megkérdezettek hetes százaléka kifejezetten ismeretközlő műveket emleget kedvenc olvasmányaként. Nagyszerű!

A két utolsó adatsor feszültsége gondolkodóba kell ejtsen minden a jövő iránt felelősséget érző pedagógust, szülőt, médiapolitikust, a közoktatást irányítókat. A Pál utcai fiúk, az Egri csillagok, A kőszívű ember fiai együttesen nem érik el a Harry Potter és a Gyűrűk Ura átütő erejét. Sejtésünk szerint törésponthoz érkeztünk, értékvilágok állnak egymással szemben. Jó és rossz, furfang, varázslat, küzdelem, érzelmek, de egyúttal atomizálódó társadalomkép. A korábbi, történelmi tudatot erősítő, a családi, nemzeti összetartozást, a kölcsönös felelősségvállalást hangsúlyozó „mesék” helyett egyre inkább talán maga az izgalom, a fordulatos cselekmény, a permanens feszültség, az egyéni létbiztonság keresése, a család szétesésének kétségbeesett átélése, az iskolán, az osztályon belüli erőviszonyok, szerepek átalakulásával járó szorongások, félelmek, válnak elsődleges témává, központi értékévé?

Kedvenc olvasmány	Relatív gyak. %
1. Harry Potter	30,2
2. Pál utcai fiúk	14,7
3. kamaszoknak szóló mai történet	14,5
4. mese, meseregény	13,2
5. klasszikus ifjúsági regény	12,9
6. mai lányregény	12,7
7. vers - hosszabb lírai alkotás	11,9
8. Gyűrűk Ura	9,8
9. Fekete István regények	9,6
10. Egri csillagok	9,2
11. sci-fi, fantasztikus művek, fantasy	7,7

12. ismeretterjesztő	7,2
13. klasszikus kalandos történet	5,0
14. Toldi - János vitéz	4,9
15. Kőszívű ember fiai	4,4
16. klasszikus lányregény	4,3
17. vámpírkönyvek, horror sztorik	4,1
18. krimi	4,1
19. állattörténetek	4,1
20. történelmi regény	1,8
21. Szent Péter esernyője	1,5
22. Az aranyember vagy más Jókai regény	1,1
23. dráma	1,2
24. mondák, mitológia	0,7
25. mágus sztori – történet	0,5
26. szerepjátékkönyv	0,5
27. vallásos irodalom	0,3
hiányzó adat - nincs kedvenc olvasmány	14,7

(Szinte csupán lábjegyzetként említjük, hogy a fentiekhez nagyon hasonló tendenciát tapasztaltunk a 2001 tavaszán, középiskolások körében felvett adatok értelmezése közben.)

A válaszok megfogalmazása előtt lépünk még közelebb az adatokhoz. Elsőként vegyük szemügyre a legkedveltebb művek listájának, majd azok hőseinek nemenként bontott listáit! **(23-24. táblázat)** Háttha így több alapunk lesz a fentiekben vázolt hipotézis árnyaltabb megfogalmazásához, illetve az előttünk álló tennivalók körvonalazásához.

A lányok emlékezetes olvasmányai

Szerző, cím	Szavazat (fő)
1. Rowling, J. K. Harry Potter	123
2. Cabot, Meg A nevetlen hercegnő naplója	33
3. Sachar, Luis Laura titkos társasága	29
4. Kastner, Eric A két Lotti	26
5. Sachar, Louis Bradley az osztály réme	24
6. Shan, Daren Daren Shan sorozat	21
7. Wilson, J. Kettős játszma	18
8. Defoe Robinson Crusoe	16
9. Milne Micimackó	15
10. Wilson, J. Lányok pácban	14
11-12. Brezina, Thomas Hogyan változtassuk békává a tesónkat? (Fiúk kizárva sorozat)	13
10-12. Brezina, Thomas Te vagy a kedvenc ellenfelem (Fiúk kizárva sorozat)	13

13-14. Janikovszky Éva Aranyeső / Velem mindig történik.. egyéb Janikovszky könyvek	12
13-14. Szabó Magda Abigél	12
15. Wilson J. A kofferes kislány	11
16-17. Fekete István Vuk	10
16-17. Travers, P.A. Mary Poppins	10
18-19. Fekete István Tüskevár	9
18-19. Wilson, J. Micsoda anya!	9
20. Lowry, Lois Az emlékek őre	8
21-23. Dumas, A. A három testőr	7
21-23. Cabot, Meg Egy igazi amerikai lány	7
21-23. Wilson, J. Szerelmes lányok	7
24-26. Schmidt, Annie Macskák Társasága	6
24-26. Exupery, A. A kis herceg	6
24-26. Időcsavar	6
27-35. Móra Ferenc A rab ember fiai	5
27-35. Tatai Sándor Kinizsi Pál	5
27-35. Twain, Mark Koldus és királyfi	5
27-35. Sushton, R. Poppy	5

27-35. Brezina, Thomas Számláld meg a csillagokat	5
27-35. Montgomery, L.M. Anne sorozat (1-8.)	5
27-35. Montgomery, L.M. Emily sorozat (1-5.)	5
27-35. Fehér Klára Bezzeg az én időmben	5
27-35. Libabőr sorozat	5

23. táblázat

Jelentősen módosul táblázatunk, ha nem egyszerűen a művek, de inkább a szerzők szerint csoportosítjuk a 376 lány válaszait:

- 1) Rowling: 123,
- 2) Wilson: 59,
- 3) Sachar: 53,
- 4) Cabot: 40,
- 5) Brezina: 31,
- 6) Kastner: 26,
- 7) Shan: 21,
- 8) Defoe: 16,
- 9) Milne: 15,
- 10-11) Szabó Magda, Janikovszky Éva: 12-12,
- 12-13) Fekete István, Montgomery: 10-10 fő

A fiúk emlékezetes olvasmányai

Szerző, cím	Szavazat (fő)
1. Rowling, J. K. Harry Potter	108
2. Fekete István Tüskevár	21
3. Defoe Robinson Crusoe	20
4. Fekete István Vuk	18
5-6. Shan, Daren Daren Shan sorozat	13

5-6. Twain, M. Tom Sayer – Hucklebery Finn	13
7-8. Sachar, L. Stanley a szerencse fia	12
7-8. Salvatore , R. A. Star Wars könyvek	12
9. Exupery, A. A kis herceg	11
10. Milne Micimackó	10
11. Tündérmesék (népmesék, Grimm mesék)	9
12. Verne J. Némó kapitány	8
13-18. Dumas A. A három testőr	7
13-18. Tolkien A Babó	7
13-18. Móra Ferenc A kincskereső kisködmön	7
13-18. A vér szava (Diablo) = Szerepjáték könyv	7
13-18. Sachar, L. Bradley az osztály réme	7
13-18. Knight, E. Lassie könyvek	7
19-22. Kastner, Eric A két Lotti	6
19-22. Fekete István A koppányi aga testamentuma	6
19-22. Sachar, L. David nem hagyja magát	6
19-22. Janikovszky É. Kire ütött ez a gyerek és más Janikovszky könyvek	6
23-27. Móra Ferenc A rab ember fiai	5

23-27. Sachar , L. Az emlékek őrre	5
23-27. Verne, J. Kétévi vakáció	5
23-27. May, K. Winnetou	5
23-27. Tolkien Szilmarilok	5

24. táblázat

Szembetűnő a két névsor közötti különbség mind a lányok válaszadói hajlandóságát, mind az olvasott, emlékezetes élményként megőrzött szerzők, könyvek összetételét illetően. Kialtó ellentét az érdeklődési körökben, a témákban és mi mégis azonos tantervek szerint azonos tankönyvekből, azonos szempontok szerint oktatjuk őket!

Ideje lenne végre tudomásul venni, éppen a hatékonyság növelése érdekében, hogy a nemekhez kötődő érzelmi, intellektuális igények ezekben az években már radikálisan különböznek.

A szerzők összesített rangsorát itt is érdemes felvillantani: 1) Rowling 108, 2) Fekete István: 45, 3) Sachar, Louis: 31, 4) Defoe, D.: 20, 5-7) Twain, Verne, Shan: 13-13, 8-9) Tolkien, Salvatore: 12-12, 10) Exupery: 11, 11) Milne: 10 szavazattal Összesen 414 fiú adott vissza kitöltött kérdőívet!

A lassanként formálódó, erősödő nemi szerepekhez igazodó érdeklődési profilok fiús és lányos vonásai jól felfedezhetők a fenti két listában. Ezek tudatos felhasználására ad jó példát a Tóth Krisztina és Valaczka András által szerkesztett, írt, 5. osztályosoknak készült tankönyv (Irodalmi ikerkönyvek), melynek folytatása már nyomdában van, illetve szerkesztés alatt áll. Önmagában a műválasztás is alkalmanként megengedő mindkét nem számára, továbbá a szöveghez kapcsolódó kérdések (önismereti, ismeretterjesztő jellegű elágazások) és a szöveget követő olvasmányajánlások ugyancsak tekintetbe veszik a fiúk és a lányok sajátos érdeklődési köreit, választási szokásait, élmény feldolgozási stratégiáit.

A kedvelt szerzők nemektől független, összesített listájának eleje ugyancsak a kortárs (angol, amerikai) szerzők dominanciáját bizonyítja:

- 1) Rowling: 231,
- 2) Sachar: 84,
- 3) Wilson: 59,
- 4) Fekete I. 55,
- 5) Cabot: 40,
- 6) Defoe: 36,
- 7) Shan: 34,
- 8) Brezina: 31,
- 9) Kastner: 26,
- 10) Milne: 25,

11) Twain: 18,

12) Exupery: 17 szavazat.

Azonos kérdésre 1978-ban, – negyedszázaddal korábban – egy országos vizsgálat adataiból még a következő névsor állt össze: May, Gárdonyi, Fekete I., Petőfi, Cooper, Molnár Ferenc, Jókai, Benedek Elek, Arany János és Verne. Két évtizeddel később, 1997 késő őszen egy hasonló módszerű, megismételt vizsgálatban pedig a következőkből állt élmezőny: Móricz, Gárdonyi, Molnár, Jókai, Fekete I. Mikszáth, Knight, Tamási, Petőfi, Móra. A nemzeti klasszikusok dominanciája (7-9 fő) jól láthatóan megtört s egyedül Fekete István maradt „hírmondónak”. A XXI. században már nem (és/vagy sokkal kevésbé) kell Gárdonyi, Jókai, Molnár Ferenc, Arany, Petőfi, Tamási, Móra, hogy Benedek Elekről szó sem essék?

Végül pedig vegyük szemügyre a vonzó, példakövetésre ösztönző hősök névsorát! „Ha visszaemlékszel legkedvesebb olvasmányaidra, azok hőseire, szereplőire, volt-e közöttük olyan, akire szerettél volna hasonlítani, akinek tetteit, gondolatait követendőnek tartottad ?” (25. táblázat)

A leggyakrabban választott irodalmi hősök

Fiúk		Lányok	
Hős	Fő	Hős	Fő
Bornemissza G.	60	Nemecsek	44
Winnetou	58	Cecey Éva	43
Nemecsek	34	Bornemissza G.	37
Robin Hood	32	Toldi Miklós	21
Dobó István	25	János vitéz	21
Toldi Miklós	16	Lotti és Luise	19
Sztrogoff Mihály	16	Nyilas Misi	18
Vadölő	14	Winnetou	14
Robinson	12	Dobó István	13
Baradlay Richárd	11	Gergő (Kincskereső)	11

A névsor rendkívül megnyugtató. Lám, mégis fontosak a nemzeti kánont megtestesítő hősök! Valóban akkor, 1977-78-ban még ilyen gyakorisággal jelentek meg egy 950 fős, a 10-14 éves korosztályt reprezentáló országos mintában.

No és milyen a leggyakrabban emlegetett hősök listájának eleje 2003 novemberében a budapesti XI. kerület VII. osztályos tanulóinak válasza nyomán? **(26-27. táblázat)** A fiúk nem egyszerűen kizárólag férfihősöket választanak – szemben a lányokkal (Hermione Granger, Laura, Mia, Cecey Éva, Júlia, Emily, Vitay Georgina) – hanem jól érzékelhetően kissé konzervatívabbnak, a tantervben foglaltakhoz erősebben kötődőnek mutatkoznak a lányoknál. Mielőtt elhamarkodott következtetéseket vonnánk le a fenti tényekből, hadd emlékeztessünk a kevesebbet olvasás, a korábbi élményeket aktualizáló fiús „magatartás” korábban is tapasztalt tüneteire, s egyáltalán az említések számának alacsony szintjére.

Mindent összevetve, a címben szereplő *törés és/vagy folytonosság* dilemmát az utolsó néhány táblázat töprengő elemzése után akár *nemzeti kánon és/vagy globalizáció* feszültséggé is átfogalmazhatjuk. A nagyszabású piacbővítési manőverként ugyancsak leírható európai uniós csatlakozásunk egyik előzménye, szükségszerű hozadéka, kikerülhetetlen eredménye a kulturális piac egységesülése, vagyis a nemzeti szempont, a saját történelem, a nemzeti kánon háttérbe szorulása.

A fiúk által választott hősök névsora

Hős	Szavazat
1. Toldi Miklós	27
2. Harry Potter	20
3. Nemeček Ernő	16
4. János vitéz	14
5. Bornemissza Gergely	8
6-7. Aragorn (Gyűrűk ura)	7
6-7. Legolas (Gyűrűk ura)	7
8-10. Gandalf (Gyűrűk ura)	6
8-10. Boka János	6
8-10. Micimackó	6

11-12. Daren Shan	5
11-12. Pókember	5
13-14. Baradlay Richárd	4
13-14. Robinson	4
15. Dobó István	3

26. táblázat

A lányok által választott hősök névsora

Hős	Szavazat
1-2. Harry Potter	22
1-2. Hermione Granger	22
3. Laura (Sachar)	12
4. Nemecek Ernő	11
5-8. Arwen (Tolkien)	5
5-8. Mia (Cabot)	5
5-8. Cecey Éva	5
5-8. Daren Shan	5
9. Gandalf (Tolkien)	4
10-19. Boka János	3
10-19. Bornemissza Gergely	3

10-19. Bradley (Sachar)	3
10-19. Dobó István	3
10-19. Emily (Montgomery)	3
10-19. Júlia (Shakespeare)	3
10-19. Lassie	3
10-19. Vitay Georgina	3
10-19. Vuk	3
10-19. Winnetou	3

27. táblázat

Hosszabb távon talán egy másik, az európai azonosságtudat megerősödését jelenthetik mindezek a folyamatok. Az arányokon, a mértéken azonban nagyon sok múlik. Mi marad tanterveinkben kötelező és ajánlott olvasmányként? Melyek lesznek azok a közös, kölcsönösen jól ismert „mesék”, ahol az utalások, az idézetek rendszere még jól működik, mert felidézhetővé válik 1-2 szó nyomán maga a teljes kontextus? Vagyis jól tervezetten már most a nemzetek Európáját építjük-e iskoláinkban, médiapolitikában, könyvkiadói-, könyvtárfejlesztési stratégiákban, vagy netán éppen ezekben az években is jól láthatóan erodálódik az igényes kortárs és klasszikus irodalmi művekben kikristályosodott nemzeti kánon, a nemzeti azonosságtudat történelmi ismeretekből, emberi kapcsolatokból, történetekből összeálló „gyémántmagja”?

Hivatkozások

1. Köszönet Gyurcsó Zsuzsa igazgató asszony kezdeményező, támogató munkájáért.
2. A kérdőívek feldolgozásáért hálás köszönettel tartozom Pattantyús-Ábrahám Sándorné és Simon Jánosné kollégáknak.

Irodalom

1. Nagy Attila: Keresik életük értelmét? Bp., OSZK, 1991. 142 p. 45-51. p.
2. Nagy Attila: Tiffany vagy Baradlay Jenő (10-14 éves korosztály olvasási kultúrájának változási tendenciái) = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1999/május 22-34. p.